ЛИРИК ПУБЛИЦИСТИКА ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ ҲАҚИДА

Яхияев Зарипбай Жумабаевич
Қорақалпоқ давлат университети ўқитувчиси

Ключевые Слова: *изучать разборы, лирическких произведения, лирика, обучение, художественная конференция, деятельность кружка, творчество.*

Key Words: *learning discussing, the lyric novels, training, literary conference, activiry of the club, extra classes, character, creative work.*

Илмий манбаларда кўрсатилишича бадиий адабиёт асосан учта устуннан иборат. Улар:

1) Эпос
2) Лирика
3) Драма

Бу учталик ҳақида илмий манбаларда тадқиқотчилар ва бадиий сўз усталари томонидан ҳар хил фикр ва мулоҳазолар билдирилган. Масалан, лирика ҳақида машхур рус ёзувчиси В.Г.Белинский шундай деб ёзади: «Лирика ҳар қандай назмнинг жони ва ҳаёти, аниқроқ соддароқ тушинтирадиган бўлсак, лирика назмнинн шоҳи» [1.36]. Демак, лирика ҳажми жиҳатидан кичик бўлгани билан, адабиётнинг «жони» ҳисобланади. У одамларни, жамиятни маънавий ва маърифий жиҳаттан тарбиялайди ва риавожлантиради.

Лирика – бадиий адабиётнинг бошқа турларига ҳам нур беради, унинг бадиийлигини ва таъсирчанлигини кучайтиради. Лирика алоҳида адабиётнинг бир тури ҳисобланса ҳам у бадиий адабиётнинг бошқа барча турларига аралашади, уларга таъсир этади. Эпик асарлар билан лирик асарлар бир-биридан фарқ қилади. Бу ҳақида ҳам В.Г.Белинский шундай ёзади: «Эпик назм табиятта бар бўлган картина ва образларни тасвирлаш учун образлар, картиналарни қўлланилади, лирик поэзия инсон табиятининг ички мазмунини ташкил этувчи образсиз ва формасиз тўйғуни тасвирлаш учун образ картиналарини қўлланади» [2.24].

Эпик асарларга бир нечта иштирокчиларнинг, персонажларнинг қатнашиши, воқеани боштан оёғига ушбу қаҳрамонларнинг ва персонажларнинг умр йўлини тасвирлаши маълум, аммо бундай тасвирлаш лирик асарга хос эмас. Мана шу хусусиятига кўра В.Г.Белинский лирикани «субъективлиги ўта салмоқли поэзия» – деб баҳолайди.

Ҳозирги замон адабиётшунослиги соҳаси «Лирика ижтимоий воқеаликдан пайдо бўлади ва инсоннинг кечинмаларига, тўйғуларига, ўйларга таъсир қилиш орқали болиқни ҳақиқатини ифодалайди. Борлиқ ҳақиқати ўзининг барча белгилари билан лириканинг предмети ҳисобланади» [1.44] –деб ёзган эди.

Лириканинг предмети борлиқ ҳақиқати экан, у бадиий адабиётнинг ҳаммасига бирдек ўрток, чунки, уларнинг барчаси ҳам ўзига мазмунни ҳаётий воқеаликдан олади. Демак, ифодалайдиган предмети бўйича лирика бадиий адабиётнинг бошқа турларидан ҳеч қандай фарқ қилмайди. Уларнинг орасидаги фарқ айнан мана шу борлиқ ҳақиқатини қандай ифодалашига чамбарчас боғлиқли бўлади. Эпик асарлар билан лирик асараланинг хусусиятлари муаллифнинг ифодалаш усулларига ҳам таълуқли. Масала яна В. Г. Белинскийнинг фикрлари билан тушунтиришни талаб этади. «Улуғ шоир ўзи ҳақида айтиб, ўзининг «мени» орқали ҳамма нарсани тушунтиради, инсонларнинг қандай яшаб ўтиши, яшаятгани фақэт ва фақат ўнинг ўзи орқали намаён бўлади» [1.62]. Бу яна ҳам лириканинг субъективлик, шоирнинг якка ўзига боғлиқ асар эканлигини исботлайди.

Лирика – бадиий адабиётнинг фаол жанри. У адабиётнинг бошқа турларига нисбатан, ҳозирги замоннинг долзарб масалаларига жуда тез оралашади. У ҳар кунги ҳаётий воқеалардан пайдо бўлади. Шоирлар ўз асарларидаги мазмунни объектив дунёдан олади. Ижтимоий ҳаёттаги инсонларнинг турмуш-тарзи, меҳнати, куриши ва ҳ.к. лирик асарларнинг мазмунини ташкил этади. Уш бу объектив ҳақиқатни шоир ўзининг шахсий тўйғулари, кечинмалари, ўйлари орқали ифода этганликдан: «...лирик шоир, ўз тўйғусини ўзига хос бўлмаган дунёдан олиб ёзганида субъективлашади. Чунки, у ифода этган ҳар қандай тўйғу унинг шахсий ҳаёти орқали бериладиган, ижодкорлик дақиқаларида унинг ўзининг шахсий тўйғуси бўлиб қолади» [2.23].

Эпик асарлар билан лирик асарларнинг буннан бошқа ҳам бир-биридан фарқ қиладиган жиҳатлари мавжуд. Масалан лирик асарлар эпик асарлардан тили жиҳатидан ҳэм фарқ қилади. Эпик асарларда ҳар хил қаҳрамонлар, персонажлар «тилга киради» ва уларнинг ҳар бирининг тил хусусиятлари мавжуд бўлади. Лирик асарларда эса шоирнинг ўзи «гапиради» ёки лирик қаҳрамон «гапиради». Шу туфайли лирик асарларнинг тили бирдек ёки яқин бўлиб келади. Албатта, лириканинг бундай тил хусусиятлари унинг бадиийлик, таъсирчанлик, образлилик жиҳатларига путур келтирмайди. Аксинча, у шоирнинг маҳорати, таланти, ижодкорлик қобилятини ифода этади.

Эпик асарлар билан лирик асарларнинг орасида шаклий жиҳатдан ҳам фарқ бўлади. Лирик асар (поэзия) қисқа бўлади. Унда шоирнинг маълум бир нарса ҳақида кечинмалари, тўйғу, уйлари конкрет ифодаланади. У воқеани бошидан-охригача ифода этиб ўтирмайди. Бу жиҳат, албатта, лирик асарнинг мазмунининг тор эканлигини кўрсатади: «Нақл, мақол ва шъерлар ҳамма вақтда ҳам қисқа ёзилади, шундай бўлса ҳам унга бутун бошли китобнинг ақли ва тўйғуси жаму-жам этилади» – дея таърифлайди машҳур рус ёзувчиси М.Горький» [6.16].

Лирик публицистикада лирик шоир нафақат ўзининг қайғу-истамларини ёки қувончларини ифода этади, шу билан бирга барча инсонлар учун ўрток фикрни ўртага ташлайди, унга ўзининг нуқтаи назарларини билдиради. Бу реалистик метод билан қуролланган шоирларнинг вазифаси ҳисобланади. Лирик шоир мазмунни ижтимоий

ҳаёттаги типик нарсалардан олиб, уни ўзи орқали бошқаларга етказади. «Лирика ҳақиқат дунёни ифодалаш, аммо, у бунга фақатгина субъектнинг ички дунёсини оча олган вақттагина эришади» − деб ёзган эиди С.Дмитров [4.27].

Лирика яхши, таъсирли бўлиши учун шоир ўзининг, ички субъектив дунёсини, ташқи объектив дунё билан боғлай олиши жоиз. Шоирнинг ички дунёси асарда қанча ҳар тамонлама кенг ва чуқур очилса, асар шунча лиризмга бой бўлиб, таъсир кучи ўткир бўлади. Шу тўфайли шоир лирик асарлари билан ўзи орқали ўқувчининг ўйларига, тўйғуларига, кечинмаларига таъсир этиб, уни ёндирмоғи лозим. Агар шоир ўз шъерини шундай даражада ёндириб ёза олмаса, унда у лирик асар бўла олмайди. Чунки, унда лиризм етишмайди, лиризмсиз эса лирика бўлмайди. Лиризмсиз лирика ўли предметга ай¬ланади. Агар да ҳар қандай поэзиянинг «жони» лирика бўлса, унда лириканинг «жони» лиризм ҳисобланади.

Шоирнинг шахси лирикада асосий ролни бажаради. Бу ҳақида В.Г.Белинский шундай ёзади: «Агар бадиий асарда ҳеч қандай кудратли субъектив ҳаракат бўлмаса, асар бошланишидан даврнинг нафасини ўзига сингдира олмаса, у ижтимоий ҳаётни фақатгина ижтимоий турмуш учун ифодалайдиган бўлса, унда у ўли асар ҳисобланади» [1.37].

Лирик шоир халқнинг ва жамиятнинг олдида турган вазифани яхши билиши ва унга ҳаммадан олдин ўз овозини қўшиб ёзиши билан белгиланади. Шунга ўз вақтида эришган шоиргина ҳақиқат сўз устаси даражасига кўтарилади. В.Маяковскийнинг дунёни ларзага келтирувчи, шоирларнинг аскар боши деган ном олишига сабаб у ўзининг мақсадини ўзи яшаган даврдаги оддий халқнинг авангарди бўлган партия билан, унинг сиёсати билан боғлай олди. У ўзининг субъектив тўғуларини, кечинмаларини, ўйларини халқнинг объектив ҳаракати билан чамбарчас ифодалади. Уни талант чуққисига кўтарган ҳам ижтимоий ҳаёт ҳақиқати, инсонларнинг онгли фидокорона меҳнати, бирдамлиги эди. Уш бу ҳақиқатни шоир ҳаммадан олдин юрак ўти билан ифодалай олди. Шу туфайли ҳам шоирнинг шъерлари халқнинг ҳаракатлари билан оралашиб, уларнинг рухий азуқасига айланган. Аммо, асосий масала лирикада субъективликнинг кўплигида эмас, шоирнинг талантига, унинг дунёнининг туғри ривожланишини тушинишига, инсонларнинг жон дунёсига кира олиши билан боғлиқли. Фақат шундагина унинг субъектив тўйғулари объектив тўйғуга айланади. Мана, эпик асарлар билан лирик асарларнинг орасидаги бир-биридан асосий фарқлари.

Лирика бадиий адабиётнинг маълум бир тури бўлиб, у ўз навбатида тематик ва мазмун жиҳатидан бир нечта турларга бўлинади. Адабиётшунослик илмида лирика: сиёсий лирика, муҳаббат лирикаси, пейзаж лирика ва фалсафий лирика деб тўрт турга ажратилади [2.18].

Лириканинг адабиятшунослик илмида шундай шаклланган турлари мавжуд бўлса ҳам баъзи-бир адабиётшунослар лирикани бундай этиб турларга ажратишни тўғри деб ҳисоблашмайди. Лириканинг биз тепада келтириб ўтган турларига қарама-қарши фикр билдиривчи олимлар ўзларининг фикрларини икки жиҳати билан исботлашга ҳаракат

қилишади. Биринчидан, лирикани тематик жиҳатдан турларга бўлиш ҳато, иккичидан, лириканинг бир тури билан иккинчи турининг баъзи-бир вақтларда аралаш келадиганлиги ҳамма вақт назарда туриши керак.

Рус олими О.Резник лириканинг тепада кўрсатиб ўтилган турларини тўғри деб ҳисобласа ҳам у: «лирик асарларни тематик жиҳатдан бўлиш мақсадге мувофиқ эмас» [4.29] – деган фикрни билдиради. Бу эса лирикани тематик жиҳатдан турларга бўлишни хато ва тор маънода деб қарасалар ҳам, янгидан лириканинг бошқа турларини тақдим этмайдилар ва лирикани турларга қандай бўлиш масаласида ҳеч қандай фикр билдирмайди. Аммо, лирика ҳақида гап кетганида уларнинг фикрларини инобатга олмаслик мумкин эмас.

Лирик публицистикада турларнинг аралаш келиши барча асарлар учун ҳам таъалуқли эмас. Аралаш келишлик жуда ҳам кам учрашади. Бу ҳақида Н.Добролюбов: «Бундай аралашмасиз бўлиш ҳам мумкин эмас, чунки у ҳаётда ҳамма вақтта учрамайди. Поэтик асарда эса фақатгина қачон у ҳаёттаги мавжуд нарсаларнинг ҳаммасини бизларнинг олдимизда жонли ва тўғри очиб бера олсагина яхшироқ» [7.10] – деб ёзаган эди.

Кўпчилик адабиётшунослар лирикани турларга ажратишда мавзуга нисбатан мазмунга алоҳида эътибор қаратишади. В.Г.Белинский бу ҳақида «Лирик поэзиянинг турлари субъектнинг умумий мазмунга муносабатини, у ўзининг асари учун қандай нарсани олишига боғлиқ» – деган фикрни билдирса, Л.Тимофеев ва Н.Венгров «лирикани айрим вақтларда асарнинг мазмуни бўйича сиёсий лирика, фалсафий лирика, муҳаббат лирикаси, пейзажли лирика ва ҳ.к. деб белгилаб ўтадилар», – деб ёзади. Бу иккаласи ҳам асарнинг мазмунини алоҳида таъкидлаб ўтади ва шунга боғлиқ лирикани турларга ажратади. В.Д.Сквозников бўлса мавзуга нисбатан мазмуннинг таги чизилиб, аҳамиятини алоҳида кўрсатиб ўтади. Демак, мавзу билан мазмун ҳамма вақтда ҳам бирдек бўлиб келавермайди. Айниқса, бундай ҳолат лирик публицистикада аниқ сезилади. «... Лирик публицистикада – деб ёзади бул ҳақида В.Д.Сквозников, – тематика мазмунга нисбатан ёрдамчи вазифани бажаради» [8.125]. Бундан келиб чиқадиган хулоса, лирик публицистика тематикаси бўйича ҳам, мазмуни жиҳатидан ҳам ажиралади, аммо, лирик асарларда мавзуга нисбатан мазмуннинг кенгроқ эканлигини тушунишимиз керак. Биз ҳам мана шу нуқтаи назарни тўғри деб ҳисоблаган ҳолда қорақалпоқ лирик публицистикасини турларга ажратганда мазмунга алоҳида эътибор қаратамиз. Ҳозирги лирик асарлар воқеа мазмунини тўла ўз ичига олади.

ХХ аср охирларида қорақалпоқ шоирларининг лирик асарлари алоҳида китоб шаклда китоб бўлиб рус, ўзбек, қозоқ тилларида Москва, Ленинград, Тошкент, Олма-ота шаҳарларида чоп этилиб, бошқа халқлар орасида кенг торқатилган. Қорақалпоқ шоирларининг асарлари кенг кўламда уша даврда «чўққи»га кўтарилди. Шундай қилиб, қорақалпоқ адабиётининг интенсив ривожланиш даври мана шу йиллар билан билгиланади. Шу даврда қорақалпоқ адабиёти М.Нурмухамедовнинг «Қорақалпоқ

адабиётининг ривожланишига рус адабиётининг таъсири», «Проза ҳақида», С.Ахметовнинг «Қорақалпоқ поэзияси тарихининг очерклари», З.Насуруллаеванинг «Қорақалпоқ адабиётида хотин-қизлар образи», Қ.Айимбетовнинг «Қорақалпоқ драматургиясининг тарихидан очерклар», Г.Есемуратовнинг «Улуғ Ватан урушидан сўнги қорақалпоқ адабиётида авул одамлари об¬рази», Н.Жапақовнинг «Аяпберген Муўсаевнинг творчествоси» номли илмий асарлари ва монографияларида кенг миқёсда тадқиқ этилган.

Бу даврдаги лирик асарларнинг ютуқли томонлари билан бирга камчиликлари ёзувчилар тошкилоти мажлисларида муҳокама этилиб, илмий ва публицистик мақолаларда, рецензияларда айнан кўрсатиб берилган. Албатта булар, уша даврдаги лирик асарларнинг тўла таҳлили бўлмаса ҳам, кичкина кўламли бўлса ҳам шоирларга ўз вақтида тўғри йўналишлар берди. Унга М.Нурмухамедовнинг илмий баёнатларини, Г.Есемуратов, И.Юсупов, Б.Исмайлов, И.Сагитов, С.Ахметов ва Қ.Мақсетовнинг мақолаларини мисол қилишимиз мумкин. Аммо, шуни ҳам алоҳида таъкидлашимиз керак ки мана шу ва бошқа муаллифларнинг китобларида, илмий ва публицистик таҳиллари да битта камчилик бор эди, яъни улар лирик асарларни таҳлил қилганларида, уларнинг ютуқ ва камчиликлари ҳақида фикр юритганларида фақат сиёсий лирикадан нарига ўта олишмаган. Лирик муҳаббат, табият, фалсафа ва бошқа мавзулардаги лирик асарларга тўхталмаган. Шу кунга қадар қорақалпоқ лирикасининг тадқиқи қандай даражада эканлигини шу битта фактнинг ўзи исботлайди. Шу нуқтаи назардан хулоса қилиш мумкин ки лирик публицистиканинг илмий тадқиқи ва илмий таҳлили бундан ҳам кам эди.

Қорақалпоқ адабиётида лирика жуда яхши ривожланган жанр. У даслабки йилларда адабиётимизни бошлаб берувчи жанр сифатида шаккланган. Биринчи марта янги даврнинг сўзи лирик асарлар билан янгиланди. Бунги кунга қадар лирика жанри адабиётнинг вазнли жанрларининг бири ҳисобланади. Халқ шоирлари А.Дабилов, С.Нуримбетов, Ж.Аймурзаев, И.Юсупов, Н.Жапақов, Х.Сейтов, Б.Қайипназаров, Т.Жумамуратов, Х.Туримбетов ва ҳ.к. шоирларнинг ижодидан билишимиз мумкин. Бу ижодкорларнинг асарларида давр ҳақиқати, замон руҳи, ижтимоий ҳаёт аниқ ва равшон намаён этилган. Демак, биз, уларнинг асарларини энг сара лирик публицистика деб ҳисоблашимиз мумкин. Ўйлаймиз ки, улар ҳақида илмий тадқиқотлар олиб бориш халқ тарихи, одамлар тағдири, ижтимоий муҳит ва реал турмуш ҳақидаги янги фикрларни шакллантириб, келажак авлодга янги маълумотларни тақдим этади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Белинский В.Г. Сара асарларининг 3 жилдлиги, «ГИХЛ» М.: том 2. 1955. – Б. 212.
2. Мамбетниязов Т. Қарақалпақ лирикасы. Н.: «Қорақалпоқстон», 1980. – Б. 339.
3. Сорокин В.И. Теория литературы. М: «Учпедгиз», 1990. – С. 232.

4. Дмитров С. Диалектика объективного и субъективного в лирике. АКД. М: 1993. – С. 107

5. Тимофеев Л. Основы теории литературы. М: «Учпедгиз», 1995. – С. 252.

6. Резник О. Путь поэта. М: «Советский писатель», 1956. – С. 136.

7. Добролюбов Н. А. Собр.соч. в трёх томах. Том I. М: «ГИХЛ», 1995. – С. 123.

8. В.Д.Сквозников В. Д. Реализм лирической поэзии. – М.: Наука, 1975. – С. 368.

9. Теория литературы. Том II, Роды и жанры литературы. М: «Наука», 1994. – С. 226.

10. Юсупов К.А Өсербай Әлеўовтың лирикасын үйрениў. «Әмиўдәрья» журналы, 2021, – №4, – Б. 63-68.

11. Юсупов К.А.Педагог шайыр лирикасы ҳәм тәлим-тәрбия мәселелери // Ilim ha'm ja'miyet. Нукус давлат педагогика институти журнали. – Нукус, 2021. – №4.Б. 100-102.

12. Юсупов К.А. Kórkem shıǵarmalardıń mazmunıń úyreniw metodikası. Oqıw qollanba. – Tashkent: Yosh avlod matbaa, 2021. – 23,75 б.т. – 380 б.

13. Yusupov K.A. Scientific and theoretical foundations of teaching Karakalpak literature at academic lyceums // Journal of Critical Reviews. (ISSN 2394-5125). – Vol 7, Issue 7, 2020. – №1. – P.P. 349-354 (https://www. scopus.com /sourceid / 21100920227.).

14. Yusupov K.A. Akademik litseylarda qoraqalpoq adabiyoti // Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2020. – №6. – Б. 40-41 (13.00.00. №8).

15. Yusupov K.A. Methods of teaching literary material at academic lyceums according to the program // Academicia. An International Multidisciplinary Research Journal (India). (ISSN: 2249-7137). – Vol. 10 Issue 5, 2020. – P.P. 1628-1634 (Impact Factor: SJIF 2020= 7,13).

16. Yusupov K.A. Curricula for teaching karakalpak literature. // Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal https://saarj.com. Academicia ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 5, May 2021, Стр. 1069-1074. Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492, 10.5958/2249-7137.2021.01525.1

17. Yusupov K.A. Scientific and methodological problems of studying karakalpak literature. //Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR) https://www.tarj.in. ISSN: 2278-4853 Vol 10, Issue 5, May, 2021. Стр. 585-590. Impact Factor: SJIF 2021 = 7.699. 10.5958/2278-4853.2021.00451.1

18. Юсупов К.А. Изучение творчества Чингиза Айматова в академических лицеях // Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2021. – №7. – стр. 52-53 (13.00.00. №8).

19. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын сабақтан тыс жумыслар арқалы үйрениўдиң илимий методикалық мәселелери. (Методикалық қолланба). – Нөкис, «Miraziz Nukus», 2018. – 5 б.т. – 80 б.

20. Юсупов К.А. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. Sabaqlıq. – Tashkent: Sano-standart, 2018. – 21 б.т. – 336 б.

21. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Монография. – Нөкис: Qaraqalpaqstan, 2019. – 7 б.т. – 112 б.

22. Юсупов К.А. Академик лицейларда қорақалпоқ адабиётини ўқитиш методикаси (педагогика фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати). – Нөкис: Miraziz Nukus, 2021. – 66 бет.

23. Юсупов К.А. Qánigelik hám pedagogikalıq ámeliyat. Oqıw qollanba.– Nókis: Ilimpaz, 2021.. – 60 б.

24. Yuspov KA Arnawlı pánlerdi oqıtıw metodikası. sabaqlıq. – Tashkent: INNOVATSIYA-ZIYO, 2022. – 19 б.т. – 304 б.

25. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw texnologiyaları. Oqıw qollanba. – Tashkent: INNOVATSIYA-ZIYO, 2022. – 9.3 б.т. – 144 б.

26. Konis A. Yusupov. Studying Forms of Teaching Karakalpak Poetry at Academic Lyceums. Eastern European Scientific Journal. Germany. Ausgabe, 3-2018. 72-75.

27. Konis A. Yusupov. Studying Karakalpak Poetry in Academic Lyceums by Various Methods in Class. Eastern European Scientific Journal. (ISSN 2199-7977). Germany. 1-2019. 83-85.

28. Yusupov K.A., Seytjanov J.E. Problems of artistic psychologism in Karakalpak prose. Philosophical Readings XIII.4 (2021), pp.2054-2060.2054 10.5281/zenodo.5584439. Info@philsophicalredings.org

29. Юсупов К.А. Ш.Сейтов прозасын таллаў усыллары. (Методикалық қолланба). – Нөкис, «Miraziz Nukus», 2017. – 4 б.т. – 64 бет.

30. Юсупов К.А. Научно-методических основы преподавания каракалпакской литературы. Internaional Scienfiic Jounal Theoretical & Applied Scieence p-ISSN: 2308-4944 (print) e- ISSN:2409-0085 (online) Year: 2021 Issue: 11. Pp. 362-371. http://T.Science.org.

31. Юсупов К.А. Развитие устной культуры учащихся на уроках литературы // Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2022. – №1. – Б. 70-71

32. Yusupov K.A. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida qoraqalpoq adabiyotini o'qitish masalalari// Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2022. – №2. – Б. 17-18 (13.00.00. №8).

33. Yusupov K.A. Teaching students the metods of artistic depiction in Karakalpak prose. // Journal of Hunan University (Natural Sciences). Vol. 49. No. 04. April 2022. Page - 590-603.

34. Yusupov K.A. Methods of selection of Karakalpak Novels. // Journal of Positive School Psychology. (Scopus) Volume. 6, No. 4 (2022). Page - 26-30. ISSN: 7152-7159.

35. Yusupov K.A. Learning Discussing the Epic Novels. // Eurasian Journal of Learning and Academic Teahing. Volume 7 I March 2022. Page - 26-30. ISSN: 2795-739X.

36. Юсупов К.А. Обучение основам письменной речи учащихся. // «PEDAGOGS» innernational research journal. Volume-7, Issue-1, April-2022. – Стр. 176-181.

37. Yusupov K.A. Theortical foundations of teaching Karakalpak literature. // GALAXY international interdisciplinary research journal (GIIRJ). ISSN (E): 2347-6915. Vol. 10, Issue 5. May, (2022). PP. 210-216.

38. Yusupov K.A. Qoraqalpoq adabiyotini úqitish masalalari // Journal of new century innovations. (WSRjournal.com), Volume - 5, Issue - 6. May, (2022). PP. – 113-122.

39. Юсупов К.А. Изучение произведений писателя на уроках литературы // Международный научно-образовательный журнал «Образование и наука в XXI веке». Выпуск №26 (том 4), май, 2022. – Стр. 196-201.

40. Yusupov K.A. Methodologu for analyzing iyrical works in literature lessons. // Miasto Przysztoģci. (Impact Factor: 9.2). Vol. 26 (2022). Page - 200-208. ISSN: 2544-980X.

41. Юсупов К.А. Изучение творчества С.Мажитова в школе. //V Международный журнал научных исследований «Научный импульс». Выпуск №1, 30 август, 2022. – Стр. 44-50.

42. Yusupov K.A. Methods of Teaching the Works of O.Satbaev in Schools. // Journal of intellectual prperty and human rights. Vol. 01Issue. September - 2022. Page – 44-53. ISSN: 2720-6882. https://juournals.academiczone.net/index.php/jiphr

43. Yusupov K.A., Jiemuratova A.S. Develorment of Oral and Written Speech of Students in Schools. // Journal of intellectual prperty and human rights. Vol. 01 Issue. September - 2022. Page – 56-66. ISSN: 2720-6882. http://juournals.academiczone.net/index.php/jiphr

44. Yusupov K.A. of Teaching Korakalpok literature // Central asian journal of literature, philosophy and culture. Vol. 03 Issue: 10 - 2022. Page – 75-85. eISSN: 2660-6828.

45. Юсупов К.А Образ Айдос бия в каракалпакской литературе. // I International science conference on multidisciplinary research, Abstracts of International Scientific and Practical Conference. Berlin, Germany January 19-21, 2021, стр. 766-769

46. Юсупов К.А Изучение в современной каракалпакской лирике. / III International science conference on e-learning and education, Abstracts of III International Scientific and Practical Conference. Lisbon, Portugal February 2-5, 2021, стр. 349-353.

47. Юсупов К.А. Изучение творчество Казакбай Юлдашева /V Международная научно-практическая конференция по новым тенденциям в науке и образовании «Theoretical and scientific bases of scieetific thought», 16-19 февраля, 2021 г., Рим, Италия, стр. 503-508.

48. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде Аббаз Дабылов лирикасын оқытыў технологиялары. /VI Международная научно-практическая конференция по фундаментальным наукам, искусству, бизнесу и образованию, интернет-технологиями и обществу. 23-26 февраля, 2021 г., Стокгольм, Швеция, стр. 431-432.

49. Юсупов К.А. Юсупов И.К. Лирикалық шығармаларды оқытыў методикасы. /VI Международная научно-практическая конференция по фундаментальным наукам, искусству, бизнесу и образованию, интернет-технологиями и обществу. 23-26 февраля, 2021 г., Стокгольм, Швеция, стр. 469-474.

50. Юсупов К.А. Изучение литературных жанров. / VIII Международная научно-практическая конференция «Problems and tasks of modernity and approaches to their solution», 02-05 марта, 2021 г., Токио, Япония, стр. 198-203.

51. Юсупов К.А. Изучение творчества Аденбая Тажимуратова в академических лицеях. /IX Международная научно-практическая я конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Израил, стр. 226-232.

52. Юсупов К.А. Изучение произведения писателя в академических лицеях. // IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Иерусалим, Израил, стр. 233-238.

53. Юсупов К.А. Изучение творчества Кали Жуманиязова в академических лицеях. /IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Израил, стр. 239-243.

54. Юсупов К.А. Изучение творчества Конысбай Камалова в академических лицеях. // IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Иерусалим, Израил, стр. 250-256.

55. Юсупов К.А. Изучение произведения Мамбеталы Кайыпова в академических лицеях. // IX Международная научно-практическая конференция «Innovative technologies in science and education», 04-06 марта, 2021 г., Израил, стр. 257-264.

56. Юсупов К.А. Изучать разборы эпических произведений в академических лицеях. /X Международная научно-практическая конференция «Topical issues, achieverments and innovations of fundamental and apppitd scieences», 09-12 марта, 2021 г., Лиссабон.

57. Юсупов К.А., Академиялық лицейлерде көркем шығармаларды оқытыў технологиялары. /X Международная научно-практическая конференция «Topical issues, achieverments and innovations of fundamental and apppitd scieences», 09-12 марта, 2021 г., Лиссабон, Португалия: стр.237-242

58. Юсупов К.А. Жазыўшылардың дөретиўшилик психологиясы. / XIII Международная научно-практическая конференция «Development of modern science: theeory, meethology, practice», 18-19 марта, 2021 г., Мадрид, Испания: – стр. 180-185.

59. Юсупов К.А. Использование современных педагогических технологий в преподавании каракалпакской литературы / Материалы Международной научно-практической конференции. «Татарская иитература и культура в контексте взаимодействия национальных литератур и искусств». Казанский федеральный университет, 26-27-марта, 2021 г. Стр.356-362.

60. Юсупов К.А. Изучение творчества Сапа Матчанова. /XV Международная научно-практическая конференция «The world science of modernity. Problems and prospects of development», 25-26 марта, 2021 г., Париж, Франция: стр. 170-175.

61. Юсупов К.А. Инновационные технологии в обучении каракалпакской литературе /Материалы Международной научно-практической конференции. «Татарская поэзия и культура второй половины XX начала XXI века». Казань, 26-апреля, 2021 г. Стр.341-346.

62. Юсупов К.А. Т.Қайыпбергеновтың «Айдос баба» (Мың тиллаға бахаланған гелле) драмасын таллаў усыллары / «Түркий халықлары фольлоры ҳәм әдебияты тарийхы изертлениўиниң әҳмийетли мәселелери» атамасындағы online халықаралық илимий-теориялық конференция материаллары топламы. – Нөкис: НМПИ баспасы, 2021 (27-28-май), – 245-248-бб.

63. Юсупов К.А. Қарақалпақ прозасында миллий психологияның сәўлелениўи. /«Түркий филологияның әҳмийетли мәселелери» атамасындағы халықаралық илимий-теориялық конференция материаллар топламы. Нөкис, «Қарақалпақстан», 2021, 113-118-бб.

64. Юсупов К.А., Кабулова М.Т. Развитие литературной речи и письменного языка учащихся на уроках литературы. “Models and methods for increasing the efficiency of innovative research” a collection scientific works of the international scientific conference (11 Desember, 2021) – Berlin: Copenhagen, 2021. ISSUE– p. 161-165.

65. Юсупов К.А. Анализ методика художественного произведения /Сборник материалов Международную научно-практическую конференцию посвященной 60 – летию кафедры «Педагогика» на тему: «Современное общество и педагогическое образование». Казакстан, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия университети. 22-апреля, 2022 г Стр.268-271.

66. Юсупов К.А. Ádebiyat sabaqlarında oqıwshılardıń dóretiwshilik kompetenciyasın rawajlandırıw. /The and analytical aspects of recent research: International scientific-online conference, Part 1, Issue 5: May 31st 2022. Turkiya, Istanbul: pp. 104-109.

67. Юсупов К.А. Эпик асарларини ўрганиш усуллари. / в конференция и публикацию статьи в сборнике «Международная конференция академических наук », 25- сентябрь, 2022. Россия. Стр. 115-126. https: // doi.org/ 10.5281/zenodo.7111598.

68. Юсупов К.А. Изучение лирических произведений на уроках литературы. /Spain International scientific-online conference: “Solution of social problems in management and economy” Part 1, Issue 2: September 20, 2022. www. conf.com. Spain, Испания: pp. 21-26.

69. Yusupov K.A. Allambergenova M. Akademiyalıq liceylerde poeziyalıq shıǵarmalardı oqıtıw usılları. /Proceedinngs of international Conference on Educational Discoveries and Humannities. Vol. 1 No.1 (2022): ICEDH. Texas, USA.pp. 46-58.

70. Юсупов К.А. Халмурат Сапаров дөретиўшилик жолы. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 1996. 3-4-саны, 54-60.

71. Юсупов К.А. Бердақ шығармаларын үйрениў усыллары. «Қарақалпақстан муғаллими» журналы, Нөкис, 1996. 1-2-саны, 12-15.

72. Юсупов К.А. «Айдос бий» дәстаны ҳәм тарийх. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 2000. 2-саны, 94-96

73. Юсупов К.А. (авторлар менен бирге) Оқыўшыларымыз пикир айтады. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 2000. 3-саны.

74. Юсупов К.А. «Айдос бий» дәстаны ҳәм тарийх. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 2000. 6-саны, 112-115.

75. Юсупов К.А. Ҳәзирги дәўир ҳәм Бердақ шайыр мийрасына көз қарас. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 2001. 2-саны, 126-128.

76. Юсупов К.А. Ҳәзирги дәўир қарақалпақ әдебиятында Айдос бий образы. ӨзРИАҚҚБ «Хабаршысы» журналы, Нөкис, 2001. 5-саны, 130-131.

77. Юсупов К.А. Ҳәзирги дәўир қарақалпақ әдебиятында Айдос бий образының өзгешеликлери. ӨзРИАҚҚБ «Хабаршысы» журналы, Нөкис, 2001. 6-саны, 138-139.

78. Юсупов К.А. «Шырашылар» романының көркем психологизми. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис, 2006. 6-саны, 112-115.

79. Юсупов К.А. ХХ әсирдеги қарақалпақ прозасында көркем психологизм мәселелери. «Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў» журналы, 2007, 4-саны, 11-15 бб.

80. Юсупов К.А. Ишки монолог ҳәм шеберлик. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис 2008. 1-саны, 113-116 бб..

81. Юсупов К.А. Лирикалық прозада көркем психологизм. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис 2008. 2-саны, 124-127.

82. Юсупов К.А. Жазыўшылардың дөретиўшилик шеберлигин үйрениў методикасы. ҚМУ хабаршысы, 2009, 3-4-санлар, 126-129.

83. Юсупов К.А. И.Юсуповтың «Ўатан топырағы» шығармасының мазмунын үйрениў. ҚМУ хабаршысы, 2009, 3-4-саны, 46-49.

84. Юсупов К.А. Қарақалпақ әдебиятын интерактив методлар менен оқытыў усыллары. ҚМУ хабаршысы, 2011, 1-2-саны, 58-60.

85. Юсупов К.А. Қарақалпақ лирикасын изертлеўши алымның дөретиўшилигин үйрениў. «Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў» журналы, 2012, 1-саны, 3-8.

86. Юсупов К.А. «Академиялық лицейлерде И.Юсупов дөретиўшилигин лекция түрлери менен үйрениў усыллары». ҚМУ хабаршысы, 2012, 3-4-санлар, 30-32.

87. Юсупов К.А. Жазыўшылар дөретиўшилигин үйрениў усыллары. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкис 2012. 4-саны, 115-118.

88. Юсупов К.А. Қонысбай Камалов-қарақалпақ прозасын изертлеўши алым. «Әмиўдәрья» журналы, 2014, 1-саны, 82-91.

89. Юсупов К.А. Әдилбай Қожықбаев-қарақалпақ әдебиятын изертлеўши. «Әмиўдәрья» журналы, 2014, 6-саны, 123-128.

90. Юсупов К.А. Әдебияттаныўда салмақлы орны бар алым. ҚМУ хабаршысы, №1, 2015, 132-136.

91.Юсупов К.А. Ш.Сейтов прозасында пейзаж ҳәм қаҳарман образын үйрениў мәселелери. ҚМУ хабаршысы, №2, 2015, 92-96.

92. Юсупов Қ. Бердақ шығармаларын үйрениўде конференция сабақ түринен пайдаланыў. Түркий халықлар әдебиятының гейпара мәселелери , Нөкис-2004.Б. 30-32.

93. Юсупов Қ. Конфликт қаҳарманлар минез-қулқын ашыўдың негизи. Журналистика ва адабиёт: кеча ва бугун. (Илмий тўплами), 1-қисм. Т. : Юрист – маркази, 2008. 44-47.

94. Юсупов Қ. И.Юсупов поэзиясын оқытыў усыллары. «НМПИ илим билимлендириў ҳәм тәрбия мәселелерин раўажландырыўдағы орны», (Республикалық илимий-теориялық конференция материаллары), Нөкис, «Қарақалпақстан», 2010, 185-187.

95. Юсупов К.А. Әдебияттаныў илиминиң жан күйери еди... Илим ҳәм әдебияттың машақатлы жолларында. (илимий-әдебий ҳәм еске түсириўлер), Нөкис, 2012, 70-73.

96. Юсупов К.А.. Кәсип өнер коллежлеринде Т.Қайыпбергеновтиң «Көздиң қарашығы» романын үйрениў усыллары. Илимий топлам (Магистрантлар ушын), Нөкис-2012.Б. 93-94.

97. Юсупов К.А. Әдилбай Қожықбаев-қарақалпақ әдебиятын изертлеўши. « Әдебиятшы - алым ҳәм устаз » ҚМУ, Нөкис , 2014, 125-133.

98. Юсупов К.А. Әжинияз шайырдың лирикасын оқытыўда интерактив методлардың қолланылыўы. «Қарақалпақ әдебиятының жарық жулдызлары». (Илимий мақалалар топламы). Нөкис, «Қарақалпақстан», 2015, 42-46.

99. Юсупов К.А. Т.Қайыпбергеновтың «Тәнҳә өзиңе мәлим сыр» повестинде қаҳарман образын жасаў усылы. «Қарақалпақ әдебиятының жарық жулдызлары». (Илимий мақалалар топламы). Нөкис, «Қарақалпақстан», 2015, 42-46.

100. Юсупов К.А. Ғәрезсизлик дәўирде Бердақ дөретиўшилигиниң үйренилиўи. «Бердақ-классикалық әдебиятымыздың бийик шыңы» атамасындағы республикалық илимий-теориялық конференция материаллары топламы. КМУ, Нөкис, 2017.

101. Юсупов К.А. Ғәрезсизлик дәўирде Бердақ дөретиўшилигин үйрениў. «Классикалық әдебияты жәмийеттеги манаўий жаңаланыў мәселелери» атамасындағы халық аралық илимий-конференция материаллары топламы., Нөкис, «Илим», 2017, 49-51.

102. Юсупов К.А. Содержание и способы изучения внеклассных работ по каракалпакской литературе в академических лицеях. (Международная научно-практическая конференция «Фундаментальные научных исследования».) Астана, 2018.стр.116-122.

103. **Юсупов К.А. Фантастикалық романды таллаў усыллары.** / International scientific –online conference: Intellectual education techological solutions and innovative digital tools. Netherlands conference. January, 2023. - pp. 10-19.

104. **Юсупов К.А. Изучение в современной каракалпакской прозы** / "England" modern rsycholoy and pedagogy: problems and solution. Vol. 11 No.1 (2023): London conference: January, 2023. - pp. 5-14.